

і день
і ніч
палає
на каміннях
вирізьблений
Ленінський
девіз:
„Боротьба за хліб—
боротьба за
соціалізм“!..

м. Кривий Ріг, літгрупа ВУСПП'у.

Серпень 1930 р.

ЯН ЛИСОГОРКО
ЛЕГЕНДА ДОНБАСУ

ПОЕМА

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Знову сонце линяло, як слід.
Скільки раз сонце линяло?
Прийшли люди
і дванадцять літ
від христової ери відняли.
Прийшли люди,
зламали хреста
і кинули знову в домну.
— Нашій країні потрібен метал!
— Країні потрібні тонни!

Сирена тривожно:
— Швидше прокатуй!
— Швидше розгружуй стрімкі естокади!
Швидше готуй робітничі кадри!
В цьому потреба—
Значить можна.

І знову, як вчора,
гарчали ломи.
Ломи ламали чорні брижі;
робота ще й досі йде по - старому,
та люди для неї
родились інші.

Безліч імен.
Прізвищ безліч
(В суспільстві імення стандартний розподіл).
Та тут біля домни
на кожні плечі
впало імення
нове:

господар.

До нього не кожен ще звук
робітник.

2

Ударна сьогодні пускала плавку.
В бригаді ударник
товариш Славко,
один з багатьох партизанів доби,
що викликав сонце
змагатися з ним.
І сонце змагалось,
чавунне сонце...

Здавалось, чушки стигли швидше
в тісних коритарах на жовтім піску.
Люди знали —
На завтра відчит:
„Скільки за місяць“?
і якість яку“?..

Славко сьогодні надмірно веселий.
 Славко сьогодні працює за всіх.
 Вчора на зборах підшефні села
 вітали домну,
 вітали їх.
 Лом у руках —
 третя рука.

Чавун, як послушне мале дитинча...
 Хтось відсахнувся...
 Хтось прокричав:
 — Тікааай!..

Та пізно.
 Рука інстинктивно вхопила повітря,
 ударника тіло впірнуло
 в чавун.
 (Десь ковпера надували вітер,
 та вітру цього
 ніхто вже не чув).

Бігали люди.
 Люди кричали.
 Хоч добре знали — метал не вода.

... Знову ломи з вогнем сперечались,
 штамбуючи кожний ударний удар.

Ми на шляху,
 але шлях не за нами,
 в кожному тілі — частка дідів.
 Буває в нещасті
 крикнемо: „Мамо“,
 хоч знаєм, що мати
 зайва тоді.

Голови вклепи над білим оком,
 голови сповнені повинню туги...

В кожному серці,
десь там глибоко
відчулася втрата
товариша, друга...

3

З прокатки прибігла бліда дружина
(око прокатчиці знає металъ).
Билось жвавіше у товстих жилах,
сповзала краплина потай...

Та раптом до всіх звернувся погляд:
— Що зупинились? Продовжуйте працю!
Людини немає... з людини попіл.
Чавун не розлити — немає рації.

Дехто злякався цієї думки.
Здавалось дивно.
Здавалось дико...
Та погляд людини,
слова комунарки
підносили шланги,
тиснули руки...
Це теж була смерть,
але смерть,
що не зміла
зламати життя.

Стигнуть поважні крицеві бруски
з частиною серця нової людини.
На обрій схилились грудьми молодими
Новітні споруди,
Чавунні мазки.

Лягли визерунками
роки індустрії.

На грані розбіглись залізні пасми...
На кожному будинку,
на кожній горі
читаю легенди
старого Донбасу.

м. Артемівське. Червень 1930 р.

КЕС. АНДРІЙЧУ

БУДИНОК ПРОМИСЛОВОСТИ

Ось він росте
Над чорною землею,
В повітрі тане
Випар вогких стін,
І, як змія, плазує чорна тінь
Гранітною ріллею.

Ось він росте,
А десь внизу фронти
Блищать удень,
Як лисини старців.
І замира старий ліричний спів,
Немов церковні дзвони.

І вироста
На ґрунті днів нових
Новий будинок криці і вугілля.
Верхів'ям сонце п'є,
Гойдає буйним гіллям
В просторах світових.

Це він порушив
Тишу у блакиті,
Це він проклав там
Першу борозну.
І зацвіли бетони після сну
Вогнями, юнню, працею налиті.

Донбас,
Кузбас,
Далеко - Східній Край.
У ваших жилах пласти антрациту.
Гей, хто там ліру взяв
Стареньку і розбиту
І для полів нових
Мертветне рало вкрав?

Гей, хто там...
Тане тінь.
Пульсує чорний блиск.
Сильвети стін стоять —
Величні і суворі.
Та раптом із землі
Мільйони рук знялись —
Угору...

Одеса. 25. II — 30 р.

К. ГОРДІЄНКО

ХАЗЯЇН І НАЙМИТ

НЕЧИПІР

Вічним наймитом був би, а тепер у комуні. Правду чумаки казали: будуть огнякі колісничі ходять і світ дротами оснований. Два - три снопи було візьме в хату, обіб'є качалкою, на жорнах змеле... А тепер на старості пощастило самому на тракторі попоїздити. В матері була одна корова і в сусіди одна, в дерев'яного плуга запряг, виорав, тоді терну, глоду нарубаєш, зверху дуба, попотягаєш, казан проса засієш, на другий рік — пшениці. Севрюк було і сміється: не заїжджай в нашу борозну, а то ще мати прийде корову доїти. Жито жнуть серпом, воно залякне, беріскою позаплітається. А тепер сів на машину — гей до обіда

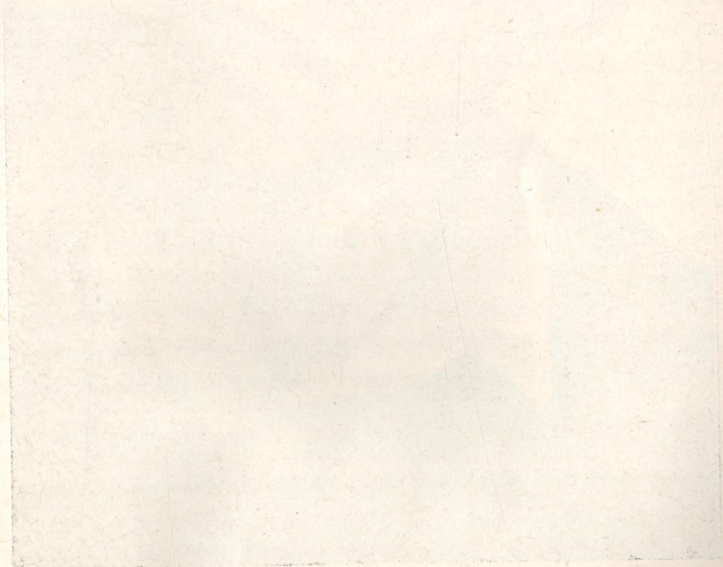
96 півполя. Добро тепер людям, що прийшла машина. Електростанцію пустив — млин меле. Дві молотарки, вісім тракторів у нас. Як опізнився на наряд — різки. Ідеш на наряд — бери ціп, сапачку, серп, яка погода, те і роби. Старі то коноплі беруть. Батько мій так і помер з ціпом. Я ось давнього не забуду, а що вчора робилось, не пригадаю. Не хоче прости — в м'якинок запруть. Селифон Севрюк був токовим, посадовить Куйду в м'якинок, то вона скинула запаску, зігнулась, на ранок задубіла. Син покохав дівчину другого пана. Той не віддав. Надів малинову сорочку, вона в квітках, гуляли, тоді — „прощайте, іду вінчатися“. Дійшли до мосту, обнялися, плиг у воду! Зробили дві домовини, в одній ямі поховали. Сині, сині...

Ви Кліма застали? Він два рази виносив по сто різок. — Тобі, кажуть, — і віку не буде. Встав, пішов, півкварти випив, баба горілкою замила те місце. Як нічого не було. Прятого дні пішов на стригальню.

Замотається мати у полі, шука, шука — хто зна де дитину поклала. А пан і каже, — іди додому, воно не пропаде. Завтра найдеш.

Приїхав пан, а їх тридцять чоловік молотять. Поставили ціпи, волю читають. Люди христяться...

Прийшла та воля. Піймають з коровою в лісі, сполосують. Роги збивали скотині, вуха відрізали. Взяли якось матір. Нема. Коли вони в рядку стоять прив'язані до тину, душ двадцять, де Лебідь жив, біля потребілки. Мати між ними. Мороз, птиця на відра сідає — бери мене. Поливають їх водою. А воно пообмерзало все. Ледве додригала моя мати. Що його робити, сину — гроші не великі. Семигривеника треба. За подушне. Піду, думаю, наймуся. До Селифона Севрюка. Позичив трохи грошей за пайку жита. Терефена дід. Трандара то син його, Терефенів батько. Дужий був Селифон той, борода до пояса, бика вби-

ДО ПЛЕНУМУ МБРЛ

ЛЮДВИГ РЕНН

нав, дві медалі, золоту та срібну, на шиї мав. Уся Сла-
пенщина в нього в кишені була. Хата мита, тополева,
як віск жовта. Вівці скільки! Встаєш, ще жайворонок
не щебече. Один чабан прийшов з Дону, він там бур-
лакував, без документа був. Ми й найнялись удвох.
Я за підпаска. На відході полотняна сорочка, свита
і два рублі. Прийшов у неділю по гроші, Севрюк ла-
ється. — Сукин сину, барбос, ти піди богу помолися,
а тоді приходить по гроші. — Ну як же це я, кажу, піду
до церкви, а про гроші думатиму?

Прийшов до комуни — розводьте вівцю, кажу. По-
лову хто їсть — вівця. Будяки — вівця. Аж носи по-
чорніють. Скільки тої вівці тепер у комуні! По буг-
рах, ярах, сонце, було, пашу випалює. А тепер вівця
скубе. Тепер одержу маємо. Було, голі, босі ходили.
Сукновальня своя. За вівцею доглядати он як треба!
Пасіть на горі, кажу пастухам, місяць цілий, води не
давайте. Не доглянули були, на росі пасли, води дали
в спеку, кров зіпсувалася, кілька овець і загинуло.
Вже скрізь пішла чутка по хуторах. — Комуна вівцю
переводить, повиздыхають усі вівці. — Розумний твій
дід був, думаю, Севрючє. Приїхали до Харкова шерсть
купляти, то дивуються: під Черкасами були, на Мол-
давії, по хазях, шерсть закуповували, то хіба ж така
шерсть! А все чабан. Вівця любить спати тісно, ди-
вись, щоб шерсть не попріла — підійде сіркою. Тоді
збитки. Шерсть мов павутиння в неї — повіяв північ-
ний чи східний вітер, шерсть і загоріє.

То Севрюк дивиться, як управляєшся біля тої вівці, —
е, каже, видно з нього будуть люди. Бере мене і до
волів ставить. Роблю вже біля волів, пильную, бо то ж
скотина! Щоб у мене шия коли потерта була! Дивиш-
ся, щоб ярмо в пору... Знарядив Севрюк кілька хур,
ладнайся, каже, в далеку дорогу. Чумаки їхали на
Дон, Севрюкова рідня, і мене взяли за погонича. Осі,

98 в'їя, ярма, колеса возили звідси на Дон. Коло Красного озера сіль брали, рибу. З Качавана привозили сап'яну. Чаколапівські дівчата черногузами дразнили, ще й, було, глузують:— У вас на нозі сап'ян рипить, а в борщі чортяка кипить!

Приїдеш було до морів—пече! Тепер, коли пече сонце, е, думаю, це не пече! По обіді— під віз. Ярмо під голову, заснув. Степом їдеш, бува, не стане води, хоч сядь і гуди. На рибу ляжеш, укриваєшся перекосячки, шпарує дощ цілу ніч. Полапаєш, було, за потилицю, вошва як у того вола стримить. Сорочки, було, поприють, візьмеш— розлазяться. Козачки сорочок не золять, не бучать, як напала вошва, то ми сорочки по-вимащували чистим дьогтем— не стало ні одної.

Переїхали Стешин брід, зірвався вітер, галич кричала. Напились воли води, трусяться. На ранок голоморозь! „Ех! Москва - матушка диха!“ . Як намело снігу! Один бовдур вилазить, через тини їздили. Чоботи наохлап, драпиною вкривався, мов циган у ятері... Коли б тепер так,— нехай тобі воли виздыхають,— сказав би наймит, узяв би батіг і пішов. А тоді кріпились. Так, було, і кажуть:— За сім неділь чумак поїда півпуда смоли. Хазяїну що— в нього і сорочка на зміну є, він і вдягнутий, взутий, сала торбу візьме. Приїхали, вже зима зайшла.

По весні, чую, цукроварня будується. Годі вже, думаю, поганять воли, за молотобойця став. Багрій ковалем був. А який коваль! За два нагріві підкову відкує! Дайте, відрубую залізо, і я скажу, буде вариться, гнутися, а візьміть інженера, що вивчає технологію, і він не скаже. Як запригся в економію був, то до революції все збивався на хату. Машина де поламається, кличуть Нечипора. Справляєш. Тягав не один рік і пилку. Зимою, було, з дощок напнеш балагана і спиш. А воно такі морози— тільки лоп дерево—

лоп! А було, що і пив... но не пропивав... Тепер, відколи в комуні, забув уже, яка вона... Пиляю, було, а Павло коні пасе. Каші наварю. Ледве-ледве поміщиця раз автомобілем не наїхала... Павлушу мого... Лежить у колійці, зігнувся... Тепер ось перший тракторист у комуні. Похвального листа дістав. Довелося і йому, бідному, Севрюкового хліба покоштувати. Дід і онук немало лиха зазнали від Севрюків тих. Що то вже за рід! З діда-прадіда такі. Мотузком хліб завжди різали. Наймита за собаку мали. Там уся Славенщина така.

Роблю я вже в совхозі, аж тут чую — наймитська коммуна гуртується, мій Павлуша ніби там. Прийшов одвідати, дивлюсь — так і є, біля хліва порається. Побачив мене, кинув сокиру. Приставайте до нас, каже. Дивлюсь — голота. Все молоді. Голі й босі. Сплять на соломі. Кому ж і вчить вас, думаю, як не мені? Добре, кажу. Членом комуні я стану, тільки цур, щоб слухали мене. А що нема нічого, не журіться. Аби сила. Ставлять вони хліви, без коваля ніяк. А що далі, думаю, буде? Без коваля на такому господарстві мов без рук. То я і заходився робити кузню. В мене було струменту, докупили трохи. Зробив собі перегородку та й ночував. Хто на коваля хоче вчитися, ставайте до мене, хлопці. Вони б усі пішли, так лише трьох мені треба. Роблю по вісімнадцять годин на добу, все хотів довести куркулям — виздыхаєте, а не піду до вас. То хуторі вже нагострились: гупа молот у кузні! Приводять кувати коней. Плуг у кого поламаний — сюди давайте. Перед сівбою весь реманент бідноті справляли. Старий, дивуються, а гупа молотом як! Е, думаю, тепер тільки й помолодшав! Робили ж тоді хіба так, як тепер? — Чотири дні робить, а п'ятий спочиває. Вистави, лекції, школа політграмоти, школа для неписьменних. Тоді нічого не знали! Ніколи не

100 гадав, що на старості видючим стану. Дрібних літер не побачу, а газету читаю.

Давайте, хлопці, кажу, робити млина. На віку своєму не одного поставив глитаєві, тепер, думаю, наспів час і вам поставити. Собі. Обговорили на нараді. Згода. Підучив я трохи хлопців, уже помічники є. Були жнива, не вміли коней до жниварки припрягти. Моло-тарка без сита, все разом у полову іде.

Навезли дерева, в березині зложили. Двадцять най-маних трачів пиляють. Приходить майстер — є підва-лини, нема стовпів, кроков, лат немає. За цими хар-чами, кажуть, ми не можемо. Давайте по фунту сала на день. То їм і так харч який варили, комуна сама на ющі сиділа.

Кажу голові: піду я кращого трача шукати.

Поїхав у Коростень. Скрізь по складах виходив, шукаю. Після пожарів того нема, погнулося, пожоло-билосся, полопалосся. Найшов тартака аж на польській границі. Проданий, кажуть, німцю. Їду я до округи. Голова на курортах. Що, думаю, робити? Тартак нам край потрібен. Здибаю Свирида, в радгоспі служили разом, він на стайні, я в кузні. — Здоров. — Здоров. — Ти де тепер? — У комуні. — А ти? — Начміліції. — О, ду-маю, тебе мені, голубе, й треба. — Так і так, кажу, по-можи, для комуни. — Пішли. Сперечаються вони. Нач-міл і завскладу. Е, кажу, добре вам балакати, я ще не обідав. Ходім пообідаєм. — Бачу, на мое іде. — Добре, каже завскладу, забери в один день, бо як довідається німець... — Вишкрябла мені комуна шістдесят карбо-ванців грошей. Беру я ці гроші, якраз у тройцю, саме ягода була, під Олевським. Бачу, колію насипають. Не можна, хлопці, робітників? Ураз погрузили. Привіз я тартака. Той каже, став у березині. А млин де? Да-вайте разом, щоб одна машина тягла. А перед тим комунари ходили косити, молотити по глитаях. На за-

робітки. То глитаї й кажуть: ось дармоїди збираються, не хочуть робити, пропадуть. Ставлю я млина, глитаї насунуло! Я їх жену. Бо в нього, звісно, одне на думці, заподіяти шкоду яку. — Чекай но, каже мені Терефен Севрюк, прийдеш до нас просити хліба.

По жнивах якраз день ясний, погожий. Дав я гудок. Як загуде мій млин! По всіх хуторах вітер розносить. Біжать люди, дивуються: що сталося в Ленінській комуні? Мов із-під землі рветься гуд, розсвіається над полем, аж повітря тремтить. Глитаї клянуть нас: онде, кажуть, дракон гуде. Аж тут День Урожаю наспів. Зробила комуна березову арку [в Новопілля, на містку, червоним полотном прибрала. Севрюк саме снопи віз, біля містка — тпррру... Повертай назад, за кілька верстов обминув, через річку, болото, рівчаки. Лусну, каже, а не поїду „драконовими воротами“.

З кусків млина того доводилось робити... Старі станки без частин... Сам куєш. Мірошникові постав готове, він і молотиме. Мірошник — майстер сам зроби, пусти і доглядай. Зібрались комунари, зібрались люди з хуторів. Кожен бере муки щіпочку — жодної крапочки! Як хто меле. Один мірошник меле — гарне борошно, другий — не те! А тому борошно гарне, що при перемолі зерно не передавлюється. Оболонка ціла, ядро передавлюється. — Такого борошна ми ще не бачили, кажуть. По інших млинах первач дає гірше. Пшениця вогка, а тісто не лізе! Гарне борошно, значить!

Зачали ми молотити. На вітряках нема вітру, по жнивах саме. Люди за мішки та до нас: дешево, скорше змеле та хіба таке борошно? Сиплю мішок, аж тут залізо бубух, камінь, гайка. Почекай, кажу, Корнію, ти що робиш? — Їй-бо, знати не знаю, зерно стояло на вітряку в Терефена Севрюка. То я скоріше рамку, дротяну сітку, сип через сито. Сипе другий мішок — дві залізяки. — Від Терефена. Неділею зібрались люди 101

102 біля млина, дивлюсь, іде Терефен. — Бог поміч, прийшов, каже, подивитися, як ви тут мелете? — То я його в потилицю випхав.

Приїздить другий з Буймира молоти. Розв'язує мішок, а відтіля пацюки. Одного я вбив, другого собака піймав, а ті розбіглися. Це, каже, в Терефена стояло, хіба ж я знаю?

Слава скрізь пішла про наш млин. У людей врожаї гарні. За десять верстов ідуть молотити до нас. Занепокоїлись хуторі: вишкребеться комуна.

Нема лісу у нас. А будуватись он-як треба! Корова плодиться, свиня. Лишень управляйся. Гарний догляд, корма. Не свиня, було, а мішок сала по двору волочиться. Корови збиті. Люди дивуються: в них телиця далебі чи не більша за нашу корову.

Комуна і заходилася будувати цегельню. Піску багато, близько торф'яні болота, паливо є. Кращого місця і не шукати. Ставимо ми цегельню, вночі чуємо, собаки гавкають. Кинулись до вікон — горить наша цегельня. Вартовий десь заснув, воно й підпало. Збіглись комунари, з хуторів біднота, погасили. Тепер, ось бачте, коровні нові, свинарник, стайні, будинок, дитдом то все з нашої цегли.

Торік трієр, — щось понад тисячу карбованців заплатили. Чистили зерно на Славенщині перед сівбою людям. То, було, бідняк позичати ходив зерно на засів. гендлювали добре на тім хазяї. А тепер своє зерно. Уночі зайнялася клуня, згоріла разом з трієром. Сміються з нас: ви б, кажуть, у Севрюка в клуні поставили, а не в бідняка, був би цілий ваш трієр.

Поставили ми тартака, я і кажу: нумо, люди, давайте колоди. Привіз один колоду — назад дошки везе.

— Як це? — дивуються. — Отакого дуба попиляти! — Давай до нас колоди везти. — О, кажуть, то вже комуна стає на ноги!

Нема машини в нас, погана є, щодня псується, слабо-сильна. Чую, аж у Березівці є двигун. Туди вліз Севрюк, піп, два поміщицькі синки, хочуть будувати млина. Знаю, нема в них механіка. Беру свитку, вдягаю нові чоботи, іду в Березівку. Зайшов до попа. — Шукаєте, кажу, механіка? — А ви хто будете? — Показую свої документи — по економіях робив, у радгоспі, справляв машини, то ж досвід не абиякий! Зрадів ото піп: якраз необхідний чоловік, каже. Може, у вас і гроші є? — Багато нема, кажу, знайдеться з тисячу. — Е, дай чай, жінко! — П'ємо ми чай, розбалакались. Скаржусь на скрутне життя теперішнє: вік робив, а на старість без діла. — Нічого, каже, будеш у нас кусок хліба мати. — А покажіть мені, прошу, машину, чи варт з вами кашу варити? — Кличе він сторожа, ведуть вони мене в ліс, бере сторож сокиру, розбива дошки. В гушавинах хатина стояла. Бачу — машина підходяща нам. — Ремонту, кажу, потребує. Піду привезу струмент. — Тоді просто до Черняхова — в лісі машина, а комуна нічого не має. Посилає райвик техніка, міліцію і мене. Як тільки довідався піп, що я з комуни — гарного, каже, собі спільника нашли!

М. КОВАЛЬЧУК

СМЕРТЬ ЛЮДИНИ

Яким сидить, заглибивши очі в цементований діл. Він сидить і похитується, вперед і назад, вперед і назад, ніби вагadlo старого годинника, якому вже й спинитися важко. Так, він уже постарів. Він бачить шістдесят своїх років — сорок три з них тут, в цьому приміщенні, діл якого в масних плямах, а вікна заплутались у давньому павутинні. А ця машина стоїть тут вже понад десять років, і до неї він звик, полюбив, як і все він любив, що було тут. Хороша машина, хороший мотор.

104 Яким ніжно гладить блискучу мідяну дощечку, стиха обмацуючи грубі, незрозумілі літери її. Що з того, що протягом кількох років він так і не дізнався написаного на ній якоюсь чужою мовою; чи не щодня він сам з любов'ю чистив цю дощечку, поки вона не починала радісно виблискувати, поки в ній не відбивалося його старече обличчя. Тепер він попрощається з машиною, біля неї стане інша людина. Хай вона буде такий же гарний робітник, як і старий Яким.

Чітко працює рухач, крутиться на одній нозі, відкинувши рученята зі стиснутими кулачками, регулятор, невпинно спокійний літ махового колеса. Яким закриває очі: так краще чути, як б'ється серце машини: тук-так, тук-так, тук-так... Ось він підливає масла, густого й тягlistого, як пізній гречаний мед. Відкриває крант, випускає згуслу пару, пчахх... І ще рівніше б'ється серце машини, ще веселіше плескає шків.

„Чи буде новий робітник такий же, як він, чи любитиме він так машину?“

Він знову оглядає приміщення; погляд його зупиняється в куткові, за динамою. Журна усмішка затягла обличчя: в тому куткові він переховував зброю, це було за гетьманщини. В депі вартували німці, сірі й нудні, з тусклыми очима, як гудзики їхніх мундирів. Десь над дахом лютували вітер, дощ, мряка. Вітер зривався відкілясь здалеку, важкими чобітьми ступав по даху; затуляв пащеку труби, і вона задихалася мов ув астмі, вибухала тужними зідханнями. Вітер, дощ, мряка, і десь за станцією причаїлася сторожка тиша, щоб над ранок, рівно о третій — він знав це — вибухнути зойками, криками, стріляниною, розтектися кров'ю. Він знав: рівно о третій треба вимикнути світло, затопити темрявою станцію, депо, залізницю.

Стрілка годинника обходила циферблат. Він помічав тоді кожен нервовий стрибок її на кожній цифрі.

2, 1, 2... На столі сидючи куняв німець, мугикаючи якусь дудну пісеньку. Він певно мріяв про свою далеку від-
лизу, може, у нього залишилася десь жінка, може,
вона теж не могла заснути в цю тривожну мрячливу
ніч. Пів на третю, сорок на третю... Ту-ру-ту-ру, ті-
ро-ро-ті,— співав німець. А годинникова стрілка нараз
тремтливо випросталася на III.

Тоді машина стала. Треба було повести тільки рукою —
зупинилася машина, в темряві стояла перед ним, непо-
рушна й мовчазна, тільки пашіла розпаленою втомою.
Німець грюкнувся зі столу, він щось вигукнув, цокнув
замком гвинтівки, вибіг на двір і розпачливо вистрі-
лив. Другий постріл був не його: з-за дверей у важку
тушу німця, що розпливалася, зливалася з темрявою,
націлився Яким; натискуючи гашетку, він чомусь по-
думає про далеку німцеву жінку. А може в німця і не
було жінки.

Вартові почали несамовиту стрілянину, полонені
знанацька цією страшною темрявою. Тоді почулася
відповідь звідти, з-за станції. Високо загавкав куле-
мет. До Якіма вбігали робітники, він витягав зброю
і похапцем роздавав їм. Разом з ними Яким біг до колії,
вони захопили бронепоїзд. А з-за міста вже росли, і
гули пристрасні крики, поломеніли полохливі заграви.
Червоні брали місто з двох боків.

То був перший випадок, коли зупинився мотор. Увесь
час він працював сумлінно, як і його машиніст. Так,
а тепер машиністові пора на відпочинок, еге ж, він
зовсім охляв. Старість приходить непомітно і за один
ранок сріблить волосся. Він мусить піти звідси, йому
вже небагато залишилося жити.

— Який то біля тебе буде новий робітник?

Яким замислюється, обличчя йому печаліє. Він ніжно
мацає кожну блискучу гаечку, кожен гвинтик. Рухач
обдає його своїм гарячим диханням, і він не помічає 105

106 як з вицвілих його очей скотилася сльоза. Так він завмирає, зігнута скорботна постать, йому нараз бракує сил, обома руками спирається він на гаряче тіло машини. Тоді ж високим співом захлинувся гудок; кінчалася його остання зміна. От вже біля дверей чути кроки, прийшов новий робітник, він стане тут...

— Здрастуйте, дядьо Яким! — весело гукнув парубійко, відчинивши двері. Він увійшов, і за ним увійшли видних два десятки його років, у пружнастій ході, в молодечому запалі. Овчаренків син: десь вчився він, давно його не бачив Яким. „Хорошого сина виростив собі старий, іч який комсомолец!“ За парубійком ішов начальник депа, якого зрідка бачив Яким: тільки на папірцях вражав його сухий і гострий підпис начальників. Не любив його Яким: це висохле обличчя що ніби з усього було невдоволене, бруднувато-жовте від розливої жовчі; цей сухий торс, що не міг згинатися; найбільше ж ці попелясті окуляри, за якими ніяк не можна було пізнати кольору очей, певно поганого кольору. Начальник просто підійшов до машини й, не дивлячись на Якима, спитав:

— Ви готові до передачі?

Так, він готовий.

Він уже заспокоївся; це спокій людини, що геть з усім примирилась, що знає свій кінець. Лише б він приходив швидше!

Яким підходить до шахви й виймає книгу.

— Тут усе записано, що має бути в приміщенні. На, хлопче, проглянь, я вже недобачаю писаного...

Голос йому тремтить, він одвертається й дивиться мовчки кудись перед себе. Парубійко з розкритою книгою ходить по кімнаті, він вголос читає: стіл — один, шахва — одна, стільців — два... І відповідає сам собі: е... е... А що в цій шахві. Маслянка — одна, ключів — чотири...

— А це що таке, дядьку Якиме! — вигукує парубійко.

В руках парубійка довга порцелянова люлька, розмальована квіточками по берегах, з голубами, що цілюються.

— Це залишилося від німця, — говорить Яким. — Загинув німець тут, а люлька в мене залишилася. Ти можеш узяти її собі, хлопче, вона мені не потрібна. Візьми її собі, може, вночі на роботі веселіше буде.

Ого, яка велика, яка чудна люлька. Парубійко ледве тримає її в губах від сміху. Він важко походить по кімнаті, справжній німчура. А тоді спиняється перед начальником і хлопає інвентарною книгою: — Все в порядку, товаришу начальник. Дядько Яким був справжній пролетарій, — говорить він. — Він любив порядок, товаришу начальник.

— Можете прийняти і стати до роботи, — сухо блиснув окулярами той. Він уже повернувся, щоб іти, та нараз Яким рвучко підійшов до нього й заговорив швидко й розпачливо, тремтливими руками мнучи гумові рукавиці.

— Я нічого не хотів говорити вам, товаришу начальник. Ви бачите, я вже старий... Сорок років я тут, ці руки працювали не на одній машині. Мене знають усі товариші: хто може сказати, що Яким Діденко був поганий робітник? Ніхто цього не може сказати. Бо життя моє було працею, і німця, хорошу, може, людину, я вбив, щоб радісніша нам усім була праця. Так, так... Ви, товаришу начальник, може, думаєте, що звідси легко піти. Я волів би вмерти на цьому столі — і це для мене було б приємніше. Але я старий, мені вже важко стояти на ногах. Повірте, я не про себе думаю, а про машину: їй потрібні сильні руки і гострий зір, і пружкі м'язи. Я тільки сподіваюся, що цей хлопець буде не гірший від мене робітник. А мені вже небагато лишається жити.

108 Але що то було за свято! В клубі зібралось повно люду, робітників і робітниць і молоді. І все було прибрано червоним, так урочисто, що всі говорили пошепки з притаманною серйозністю. На сцену, до президії, Якими виплеснула повінь оплесків, що розбурхано котилася з цієї багатоликої залі і поволі тільки, спере-чаючись з несамовитим дзвінком, стихала десь у зад-ніх рядах.

Ні, це не те, не те... Навіщо ця промова і для чого промовець так часто звертається до нього, а він му-сить сидіти, схиливши голову, ховаючись від цього погляду, завмерлого від уважності тисячі очей? Яким підводиться, перебиває, промовця,— зажди, він сам скаже...

— Товариші,— говорить він,— товариші. Я хочу...

Але що він хоче сказати? Спереду, на передніх ла-вах, сидять Овчаренко, і Гусь, і Сень, і ще, і ще. Його старі товариші, усачі, вони дружньо посміхаються йому: „ну, ну, Якиме, кажи...“. Уся зала напружилась до того, що чути густі, придушені подихи, цей єдиний погляд багатьох очей знітив його і розтопив думки. „Ну, ну, Якиме, кажи“.

Він ловить уривки думок, невимовлених слів, він хоче сказати щось таке, щоб не було цієї тривоги, щоб залишитись у кожному відбитком своїх думок. Що це? Бажання знайти жалість? Побоювання зали-шитись самотнім і забутим? Може, може... Ну так, він хоче розвіяти це химерне вражіння прощання, він хоче сказати, просити, щоб не було цього. Слухайте, він залишиться з усіма, ні, він не зможе бути сам...

Тоді через усю залю йде парубійко, Овчаренків син, він хвацько вийшов на сцену й став поруч Якими, взяв його за руку. Голос йому тремтить від зворушення:

— Я хочу дякувати Якимові Діденкові від комсо-мольського осередку. І вітати. Його життя, товариші,—

еґе, що то за життя! Хай воно буде за приклад для нас. І, якщо мене осередок висунув на місце старого робітника Якіма, я, товариші, обіцяю...

Його погано чути. Заля не дає йому говорити далі: оплески, ухвальні вигуки, екстаз охопив усіх. А коли Яким стиснув у своїх обіймах парубійка й поцілував його — заля вибухнула єдиним вигуком, радісним і високим. Всі були зворушені.

... З клубу всі розійшлися і, розходячись, тепло тиснули руку на прощання, залишали його. Так спустіла заля, і зблідло сяйво електрики. Яка тиша! Яким оглядається, і здається, що ще бринять радісні вигуки, стихлі до невловимого шепоту, захованого в карнізах, в сукнах сцени, в усіх щілинках. Може, це галюцинація в мертвотній тиші, в німому мовчанні речей. Блідне сяйво електрики — пізно. Мовчання лягає тягаром, і важко йти.

Весна приходила неугавна й пишна. Щодня невгомніші барахталися горобині писки в теплій і соняшній пилюзі під вікном; та блід і марнів Яким: невідома тоска заповнювали лишок днів безробітного його існування.

Христина, жінка Якімова, з тривогою спостерігала: ледь сіріє світанок, а Яким лежить з широко розплющеними очима, може, він і не спить цілих ночей — трудний і важкий кругобіг його думок. Та не могла нічого дізнатися Христина, мовчанкою відповідав Яким.

— Занедужав мій старий, — говорила Христина сусідкам. Сусідоньки уболівали, багатьма радами радили. А поміж себе балясували: чудар цей Яким! Старість має забезпечену, за сорок років чоловік собі повну пенсію вислужив. Либонь на ті гроші можна прожити безтурботно. І чого б ото сходити з лица?

... І нестерпучі були ці дні, і ніде було діти Якімові 109

110 своєї пустки. Життя тільки тоді прекрасне, коли віддаєш йому себе. „Що я тепер дам йому. Ці старечі дні, які вже нікому непотрібні?“ І зразу ж він сам себе спиняє: „Ні, Якиме, це ти не так...“

Ранком він уходить з дому. Він іде, не знаючи куди, йде, щоб ні з ким не зустрітись. Переходить колію й спрагло вдихає цей запах мазуту, згірклий і гарячий. Він іде колією, до передмістя, сонними завулками, що виводять до широких вулиць, йде і нікого не бачить; а може ще так рано, що на вулицях і немає нікого.

... Як давно все це було! Він пригадує себе маленьким хлопчиськом, коли мати водила його цими вулицями вперше до школи. І от він знову пригадує цей будинок, він тоді був трохи охайніший, не було цієї вибоїни в фундаменті. А це дерево? Воно тоді було зовсім маленьке гнучке деревце, він, пустуючи, часто верхівкою пригинав його аж до землі; а тепер під його кроною може сховатись десятеро. А от і школа, у дворі галасує дівчата, дитячі голоси бринять як комариний рій. Біля цього вікна сидів він; так, на парті було не так весело сидіти, коли у вікна видно було однолітків на вулиці, захоплених грою в баранці. Він часто тікав зі школи, вдома за це добре діставалося. Як швидко все минулося. Рано вмер його батько, мати забрала Якимка з школи: треба було працювати...

Спогади нахлинули на Якіма, несамовито мчать думки хвилями спогадів. Він іде давнознаною вулицею — як давно він не ходить тут! — і пізнає кожен камінець за руйнацькими знаками часу. — Слухайте, слухайте... — розпачливо вигукує він, і сльози рясно біжать по його обличчю, стікаючи у рівчаки глибоких зморшок. Тихо. Тихо. Знесилений, він прихилився до дерева і довго стоїть так, самотня постать.

... Він не помітив, як насунули хмари, як дзвінко

впали перші краплини, крупні й важкі. Тоді голом-шливо вибухнув грім. Ніби камінні урвища хмар було висаджено в повітря, і вони розлетілися з страшним гулом, тільки десь далеко відлунав цей гук. Зірвався дощ, незвичайна злива, скажено хлюскав з дощових труб, стримкими потоками біг вулицею. За кілька хвилин Яким був зовсім мокрий, одіж йому пухирилася на тілі й лопотіла од вітру.

... Та так само, як налетіла, вщухла злива, і засяли над головою чисті, вимиті зорі, прозоріло небо. Мабуть пізно,—згадав Яким про домівку. Йому стало холодно, так холодно, що тремтіло всеньке тіло, він не йшов, а біг, потрапляючи в калюжі, наступаючи на зрадливі дошки тротуарів, з-під яких високо чвиркала вода. „Треба прийти й змінити одіж, обов'язково лягти й вкритись теплим. Ну так, треба обов'язково зробити це, бо можна застудитись“.

З вікна миготіло світло, він заглянув: Христина заснула на канапі, вона, певно, довго чекала на нього. Але він не постукав; він зайде так, в кишені у нього свій ключ. Він крадькома відмикає двері; ні, він не будитиме її. Христина спала, обличчя їй було стомлене й сповнене болю. Йому стало жаль її, своєї тихої дружини—авжеж вони дуже любилися—йому прийшло бажання підійти до неї, сісти край канапи й погладити Христинине посивіле волосся. Та які калюжі робляться з-під його ботинок, повних води! Ні, він краще піде передягнеться, а тоді підійде до неї і попросить шклянку тепленької кави. Обережно, крадькома він пройшов до другої кімнати, щоб не розбудити Христини, й причинив за собою двері. Хай поспить бідна, він завжди приносить їй турботи.

Каяття охоплює його. Справді, він піддався на настрій. Яку б сорочку одягти? Ліпше оцю, в синеньких смужечках, Христина її любить. А поводитися так було / / /

112 нерозумно. Либонь і Петро Овчаренко відпрацював своє, він так само пішов з депа. Не до гроба ж стояти біля машини. Вони, справді, досить попрацювали на своєму віку. Ветерани праці. І, якщо їм дають можливість відпочити під старість — чому б і не відпочити. Якось, правда, незвичайно без роботи, здаєшся зайвий, нікому вже непотрібний. Так на кладовище викидають старі паровози. І життя стає кладовищем.

Ні, він не буде будити Христини. Хай спить, добра. Він і собі ляже спати, певно, він гарно спатиме сьогодні. Він трошки відчиняє двері, дивиться ще раз на Христину — спить. І ліг на ліжко, стомлений цим днем, безповоротним днем неперейденої печалі.

Але чому це так посвітлішало в кімнаті, і вона стала така висока й прозора? І чому ген попливла за вікнами даль, соняшна даль, ясна до болю в ногах? Тихо проходить, здається, пропливає через кімнату Христина. — Хе, вона думає, що він спить... Яким дивиться усмішливо крізь примружені щілинки очей, стежить обережну ходу дружини.

Христина підійшла до шахви, щось шукала, певно готує сніданок. Дзенькнула незнарошна тарілкою і злякано повернулася. Ні, Яким міцно спить. Він весело, мов дитина, регочеться про себе: „я не сплю, я не сплю“, але удає з себе сонного. І зразу йому приходить у голову весела думка: несподівано зірватись із ліжка й вигуком налякати Христину. Еге ж, він порегочеться з неї, вона не чекала від нього такого.

Але від раптового руху щось тупо вдарило в груди й занило довгим болем. Яким упав горілиць, з грудей вирвався глухий стогін, в очах попливла кімната. Христина кинулася до нього — Яким лежить непритомний і пальцями вкляк у край ліжка.

— Що з тобою, Якиме, — стурбовано нахиляється

вона над ним. А з грудей його рветься свистом дихання, і чоло в холодному випарі.

Христина кинулась терти посинілі Якимові руки з набряклим мотуззям вен, кутати його, покірного й мовчазного. Зрештою Яким відкриває очі і знову закриває їх — так важко йому було дивитись на це незвичайне кружляння кімнати. Він тільки стиснув Христинину руку і ледве шепоче: „Христино... Христь...”

— Треба покликати лікаря,— говорить вона і вже хотіла підвестися, щоб піти, але Яким цупко держався її руки. Я збігаю за лікарем,— говорить вона зовсім ласкаво, як упертій дитині.

— Ні, посидь зі мною. Я не хочу лишатись сам. Це минеться, авжеж це минеться... Ти посидь тільки біля мене, отак, спокійно. І поправ подушку.

Він лежить із закритими очима, сердешний, безсилий. А, і вона була дурна. Вона не догледіла за ним, а він до останнього знесилювався і ніколи не мав відпочинку. Він брав собі занадто роботи, її могли виконувати й інші. Ніт же, він усе рвався зробити, перший од усіх, ніби це дозволяли його роки. Та однак вона не могла б зупинити його. Він завжди відповідав на докори сміхом, брав у свою широку долоню її руку і тиснув так, що їй боліло аж у плечах, такий він був дужий. А тепер ця долоня в її руці квола й немічна — так, він уже постарів, і це треба було знати.

Проходить година й друга і ще... Христина сидить біля хорого. Скільки вже тих думок! Пливе за вікнами даль, і вже присмеркові хвилі плещуть у вікна, привишкли сумирні тіні в кутках. Непомітно минув цей день.

Тоді Яким заворушився, він зовсім зблід і повернув погляд до вікна. Невідомо, про що він міг мріяти.— Засвіти,— тихо промовив він. Хитнулися тіні і впали долі, замріяно лелів під стелею круг від абажуру. 113

114 Христина взяла газетний аркуш, вона хотіла обкрутити ним лампочку. „Щоб світло не било тобі в очі, Якиме“. „Ні, він не хоче цього. Йому здається, що світла й так мало, видно, на станції негаразд з мотором. Той хлопчисько, видно, не навчився гаразд поводитися з машиною.

— Ні, то тобі так тільки ввижається. Світло як і завжди,— доводить йому Христина.

Він мовчить. Він пильно стежить за лампочкою; ну, так, вона блідне, він не міг помилитись. Поганець, він зіпсує мотор, той молокосос. Як би він міг встати, то пішов би на станцію і показав йому, як треба працювати. І Якимові робиться нестерпно боляче, боляче за машину, що її він покинув, якій треба його любови. А світло лампочки все тьмяніє, з кутків виростають тіні, вони сунуть на середину кімнати, товпляться навколо ліжка.

— Побіжи, побіжи на станцію,— благає Яким Христину, але вона тримає його за руки й заспокоює: не треба, ляж спокійно, то тобі так здається...

І він відчуває, як у нього зникають останні сили, руки Христині такі цупкі й жорстокі, вони стиснули до болю його пальці. Навіщо дурити його? Він же бачить, як бліднуть вогняні волосинки в лампочці, ось вони вже криваво-червоні, і тінь наповзає на них. Ось зараз вони зовсім погаснуть, ще одна мить і...

Він закрив очі, щоб не бачити невимовної муки цього згасання, йому ще бриніло світло, та зразу ж і це райдужне видовисько згасло...

ОБЛОГА ЗАВОДУ

УРИВОК З ПОВІСТІ „У ДНІ ПЕРШОЇ ПЕРЕМОГИ“

Синій зоряний вечір самотно блукав занесеними снігом вулицями, по коліна грузнучи в неприбраних кучугурах. Тривога висіла над містом. Москва загадково мовчала, але всі звідкись уже знали, що там ідуть уперті жорстокі бої між повсталим робітництвом і урядовим військом. І тому тут щодень чекали на виступ, і мирні мешканці воліли сидіти, замкнувшись по затишних квартирах, і не висовувати носа на вулицю.

В кімнаті Наталочки сиділи Неволін і Ашарія. Потім прийшла Шура, може, уперше після півторамісячного відлюдництва. Цього вечора в міському драматичному театрі ставили п'єсу Чірікова „Євреї“, і Абрам мав принести квитки.

— Абрам ще не приходив? — з дверей запитала Шура й увійшла в кімнату. Вона страшенно змінилася за ці дні. Здавалося, вмерла безповоротно вчорашня жвава моторна дівчина і народилася оця серйозна нова жінка, що так повільно й обережно ходить, наче носить у собі щось дорогоцінне і крихке...

— Мабуть, квитків не дістав, — озвалася Наталочка. — Шкода, якщо так: мені сьогодні неодмінно хотілося піти... Люба пише щонебудь? Як вона там живе?

Згадка про Любу нагнала хмарку на Шурине обличчя. І замість відповіді вона запитала:

— А що чувати нового в нас?

Наталочка знизил голос і жваво заговорила:

— У Москві почалися бої... Вся Москва вкрита барикадами. Як царська цензура не ховає вісток звідти, але це безперечний факт...

— А ми? — і очі Шурі заблищали.

116 Обережно й неохоче устряв у розмову Ашарія:

— Наталочка завжди захоплюється надміру. Ще нічого невідомо. Так тільки, чутки...

Наталочка неприязно поглянула на Ашарію і знову затурбувалася:

— Невже Абрам справді не дістане квитків. Казала ж я, що треба всім разом іти...

В цей час стукнули двері, і увійшов Абрам.

— Є, є,— посміхнувся він на запитливі погляди присутніх. Довелося все ж постояти в черзі. Буржуазії чимало йде цей вечір на виставу.

Наталочка вже квапилася одягатися, боячися, щоб не спізнитися. Тимчасом Абрам помалу говорив:

— Затримався трохи. Зустрів наших—Сашка та його дружинників. Ішли з охорони Ради.

— Ну й що?—поцікавився Неволін.

— Вирішено сьогодні взяти під охорону театр. Є небезпека, що чорна сотня може зробити виступ. Їм „Євреї“ не подобаються...

— Та я не про те,— перепинив його Неволін.

— А,— зрозумів Абрам.— Було засідання Ради. Ухвалені якісь важливі рішення, але поки їх тримають в таємниці. Звідти жадних чуток... Ну, товариші, час уже йти...

Почали збиратися. Шура, вже одягнута, стояла біля дверей, коли їй раптом зробилося млосно, і ця млюсть перейшла по ногах. Холодна спазма стисла груди, і в горлі занудило. Щоб не впасти, вона сперлася на стіну, відчуваючи, як перед очима коловоротом іде кімната. Абрам раптом опинився біля неї:

— Що з вами? Дайте води.

А досвідчене око медика вже допитливо оглядало її. Але недуга хутко минула, і Шура, трохи збентежена, мурмотіла:

— Це дурниці, пробачте. Просто зомліла.

Але усією істотою відчула, що це те саме, що вона якийсь час уже підозрівала. І знову її обпекло од цієї думки, і вона непомітно затремтіла.

— Нічого, нічого, — заспокоював Абрам, але сумнівно замислився, ще раз крадькома обдивившись Шуру.

Вийшли з лікарні і темною широкою вулицею пішли до міста. Скрізь було темно і безлюдно. Ішли, потопавши в несподівано-зрадницьких кучугурах, довго потім притопуючи ногами, щоб струсити сніг, спотикалися і жартували над „тернистим“ шляхом революції.

Тільки вже за мостом почалися рідкі газові ліхтарі, і напівтемна хвиляста від кучугурів вулиця посвітлішала. На розі біля ліхтаря ступив наперед високий студент у форменому пальті і в кудлатій манчжурській папасі:

— Ваню!

— Міко! — відгукнувся Ашарія і сполошився, пізнавши у студенті Ломанідзе. — Ти тут? Що трапилось?

Ломанідзе міцно притиснув до себе руку Ашарії і гаряче шепотів, обдаючи того жарким диханням:

— Я вже з тиждень тут. Боявся до тебе прийти у касарню. Розумієш, приїхав до Тифлісу, тільки не до батькової хати, а той наче мерця перед собою побачив... Каже, вже два дні як по мене поліція приходить. Очевидно, і з іншими товаришами, що разом звільнили, так само... Ось вони, наслідки демонстрації.

Крізь півтемряву від мерехтіння зір Ашаріє невіразно бачив обличчя Ломанідзе, і якась тоска залізними обценьками стискувала йому серце. Пригадав, як не так давно підчас військової демонстрації Ломанідзе захоплювався перемогами революції, і Ашарії доводилося стримувати його ентузіязм.

778 А Ломанідзе вів далі:

— Я, розумієш, почуваю, що ми всі зараз приречені. Ось сьогодні у Федеративній Раді ще раз дискутувалося питання про збройне повстання... Справа вже остаточно вирішена...

Знизивши ще більше голос, він майже на вухо сказав:

— Здається, на завтра призначать виступ. І от я вірю, що зумію вмерти як слід... А для перемоги в мене нема віри.

Ашарія тільки мовчки стиснув йому руку.

Коли вулиці полуднішали, Ломанідзе зупинився:

— Ну, я пішов... А то ще хтось упізнає... От ще що, пригадуєш того адвоката Свергуна, де обговорювали салдатські вимоги?... Я зараз живу у нього. Хороший хлопець. І знаєш, він правильно тоді говорив про національний момент. Як хочеш, хоч руський нарід і терпів від царату, але ми, грузини, як і українці, зазнавали більшого безправ'я. І коли б ми, революціонери, кожний працював серед своєї нації, то, можливо, наслідки були б кращі. Аджеж ми мусимо в першу чергу зробити революцію не десь у Німеччині чи то у Франції, а в Росії. А коли так, то кожний у першу чергу у себе вдома... Ну, бувай до завтра. Побачимося...

Ашарія сумно посміхнувся і не міг стримати прикрих нот у голосі:

— Будь же ти послідовним. Чому в Росії? Аджеж твій адвокат тобі, здається, пояснив, що це Україна.

А про себе подумав:

„Однак, добре його наладував цей Свергун...“

І, попрощавшись, побіг наздоганяти товаришів.

Біля театру вже юрбився натовп. Особливо багато було люду з боку, біля вийстя до галерій та амфітеатру, на дешеві місця. Туди вели вузькі гвинтові сходи, ледве освітлені рідкими лампами, а все світло

всі вигоди звичайно були там, в партері та льожах, для глядача вищого гатунку.

Йдучи вузькими сходами вгору, стиснута з усіх боків, Шура знову почула себе млосно, і навіть на хвилину запаморочилося в голові. Але Абрам, увесь час стежачи за нею, встиг підхопити її під руку і наче пробачливо прошепотів на вухо:

— Не турбуйтеся, це просто од задухи. Зараз увійдемо в галерію, там більше повітря...

Галерія і балкони театру наче гірлянди уквітчували людські голови, і тільки несподіваною пусткою відгонило від лож і партеру. Рівними чіткими рядами стояли порожні стільці, на яких де-не-де можна було побачити бездоганний проділ або рожеву випечену пліш поруч вишукано-одягненої пані. Очевидно, всупереч Абрамовим словам, буржуа не наважилися таки відвідати театр.

— Поганий симптом,—іронічно посміхнувся Ашарія. — Буржуа побоявся прийти.

Неволін серйозно зауважив:

— Наші дружинники охороняють театр з вулиці.

Завіса пішла вгору, і в глибині стемнілої залі яскраво спалахнули вогні рампи. Наче хвиля пройшов серед публіки рух, і все затихло. Тільки Абрам тихо шепотів позаду, пробуючи пояснити соціяльне значіння п'єси. Але Наталочка цикнула на нього:

— Цитьте. Потім поговоримо.

... Перед останнім актом на кін вийшов директор театру. У яркому світлі рампи самотно стояла невеличка постать в чорному сурдугі і дивилася в порожній партер. Він так само хотів у коротенькій промові пояснити соціяльне значіння п'єси, думку художника, що на прикладі одної єврейської родини давав широке полотно жахливого безправ'я єврейських мас за царського режиму.

120 — Громадяни,— патетично говорив він, прикладаючи руку до грудей.— Зараз ви побачите увесь жах тих середньовічних тортур, що звуться у нас єврейськими погромами. Ціла нація, мільйони людей, чесних працівників, а серед них і високо-інтелектуальних, що вносили свою частку цінностей в загальнолюдську культуру, були громадянами другого сорту, жили без прав. На них полювали, як на диких звірів. Їх били, палили, гвалтували темні несвідомі люди, яких нацьковували на цю чорну справу люди безумовно свідомі і відповідальні, керуючися низьким почуттям економічних або політичних вигод...

Директор говорив дипломатично, обережно, уникаючи називати речі їхнім власним ім'ям. Аджеж він готував свою промову власне для тих, хто мав сидіти в партері. І для них він патетично закінчив:

— Будьмо ж сподіватися, громадяни, що перемога великого руського народу остаточно зітре із спомину саме слово „єврейські погроми“ і назавжди покінчить із цима пережитками середньовіччя...

Але директорову промову слухала інша аудиторія. Слухали ті, хто сам на собі відчув ці „пережитки середньовіччя“, хто організовував робітничі дружини, щоб охороняти місто від єврейських погромів, і хто, нарешті, знав те, що замовчував директор, знав, що треба зробити для того, щоб справді назавжди покінчити з самим джерелом безправ'я— з царатом.

Знову пішла угору завіса, і рампа кинула в темну залю пасмо яскравого світла. Тоді зашелестіло вгорі, і в залю полетіли білі метелики-проклямації, а чийсь дзвінкий і урочистий голос гукнув:

— Товариші, завтра оголошується збройне повстання проти царських катів. Будьте готові!

Впала завіса. Яскраве світло залило залу, і раптом знявся стукіт відкидних стільців і човгання ніг. Чийсь

бадьорий, трохи зухвалий голос видерся з цього шуму,
і десятки голосів підхопили спів.

Отречемся от старого мира,
Отряхнем его прах с наших ног...

Пливли, виливалися на вулицю лави глядачів, і разом
з ними виливалося і бадьоро звучало в морозному по-
вітрі:

Мы не чтим золотого кумира,
Ненавистен нам царский чертог...

З головного під'їзду хутенько вибігали переполохані
постаті, загорнені хутром, брали візників і квапилися
зникнути в темних вулицях. Різали санки рипучий сніг
полозками, а услід втікачам звучало вже грізно:

Вставай, подымайся, рабочий народ,
Иди на врагов, люд голодный...

На розі театру стояла купка дружинників, і звідти
хтось гукнув Неволіна. Наблизився Сашко Хоменко:

— Ти зараз куди? Збірний пункт на чавунно-ливар-
ному. Механічний у резерві.

Неволін хутко запитав:

— Рада остаточно вирішила на завтра?

— Остаточно. Робітники зранку збираються по за-
водах і чекатимуть на салдатів, що прийдуть до нас на
з'єднання. Бойові дружини збираються на чавунно-
ливарному зараз уночі, а залізничники зранку мають
захопити вокзал. Тоді підемо у місто на Центральний
майдан, де були барикади. Там зформуємо тимчасовий
уряд і чекатимемо, поки надійде підмога — робітники
з околишніх заводів, а може й селяни.

Неволін подумав і ще запитав:

— А як салдати?

— Остряніков за свій полк ручиться. На перший
час і цього досить. Решту роззброїмо...

122 Абрам все ще стояв мовчки, підтримуючи за руку Шуру. Нарешті він ступив наперед і, даремно ховаючи в голосі нерішучість, промурмотів:

— Значить, остаточно вирішено... А чи не поспуємо справи завчасним виступом?

Хоменко прикро відказав:

— Передучора і вчора були вже арешти. Заарештовано навіть кількох членів Ради. Якщо ми завтра не почнемо, вони почнуть.

Шуру раптом наче щось штовхнуло: вона рішуче підступила до Неволіна і взяла його за руку:

— Я піду з вами... Мені треба,— додала вона на заперечливий рух Неволіна.

Вона уже була під владою однієї ідеї, і жадні намовляння не могли її спинити. Неволін так і зрозумів і тільки знизав плечима:

— Ну, тоді ходім швидше, бо ніч іде.

Ішли темними неосвітленими вулицями. Під ногами рипів сніг, і Шура відчувала, як щось тремтить і боляче рветься в серці. Наче йшла до якоїсь неминучої прірви, що їй страхала і одночасно вабила до себе. Тільки вже коли наблизилися до заводського району, не витримала і хрипко спитала:

— Де зараз Степан?

— Урядний? — машинально перепитав Неволін.— Він зараз на заводі за коменданта оборони. Там побачите.

Абрам і Ашарія давно вже пішли вперед. Шура йшла мовчки, скорботно замислившись, а Неволін, зайнятий своїми думками, теж не переривав мовчанки. Тільки коли за рогом вулиці темною масою підвелися заводські корпуси, Неволін заспішив:

— Так ви справді хочете на завод? Ну, гаразд, я вас зараз заведу, а мені треба на механічний, там зранку збиратимуться резерви.

Біля заводської брами зустріли патрулі, але впізнали Неволіна і привіталися. Він сказав їм:

— Оцього товариша проведіть до коменданта. Це сестра-жалібниця до санітарного пункту.

Потім спитав:

— Ну як у вас? Спокійно?

Один із робітників посміхнувся:

— Допіру проїздило тут три козачки. А як побачили нас—і ходу. Наче снігом замело.

Неволін сумно подумав:

— Дали ходу, щоб повідомити. А на ранок інші прийдуть...

Робітники повели Шуру двором до цехів. Темний неосвітлений двір лежав сторожкий і мовчазний. Тільки іноді чийсь кроки рипіли снігом, і в сутінках ледве намічалася примарна мовчазна постать робітника.

В глибині двору на майданчику між цехами горіли два смолоскипи і своєю червоною мерехтливою загравою освітлювали купку робітників. Серед них промайнуло чиясь знайоме до болю обличчя, і щось штовхнуло Шуру у груди.

— Товаришу коменданте,—покликав патруль.— Ось товаришка на санітарний пункт.

Степан повернувся й пильно придивився до Шурино обличчя. І враз од несподіванки здригнувся, а Шура мовчки стояла, тремтіла всім тілом і не наважувалася ступити вперед. І, тільки коли робітники віддалилися, прошепотіла пересохлими губами:

— Стьопо!

І, коли він підбіг, безсило похилилася на його плече і, майже втрачаючи притомність, прошепотіла на вухо:

— Я вагітна...

Негодяна груднева ніч тривала довго і невблаганно. Різкий вітер гудів у високих заводських димарях, крізь розбиті вікна вдирався в цехи і все заповирував білим

124 крихким снігом. У заводській їдальні засідав штаб оборони. Довгі години чекання деморалізуючи впливали на робітників, і вже чулися голоси, що даремно вони зібралися сюди, що тут їх як курчат перелапають голими руками.

Як завжди хвилювався Семен Гуля і вже жалкував, що ув'язався за молоддю і тепер потрапив в очевидну небезпеку.

— Моя думка, товариші, відкласти на день-два, щоб краще зорганізуватися. Поки темно, розійдемося безпечно по домах.

— А вдома вже, мабуть, чекають на тебе. Не так заарештують, як шкода зброї. Останню заберуть,— заперечив один робітник.

Гуля радісно ухопився за причіпку:

— Револьвери можна поховати на заводі. Ще краще. Як що, просто сюди, а тут тобі цілий арсенал напоготові.

— Товариші, ви своєю панікою губите революцію,— не витримав Ломанідзе і скочив на ноги, хоробливо блищаючи чорними палкими очима. На сьогодні призначено виступ салдатів. Вони нам ніколи не подарують, якщо ми їх зрадимо.

— А чи ж виступлять вони?— не здавався Гуля.

Тоді скочив на ноги рудий Сашко Хоменко:

— Товариші! На який же ляд ми тоді збиралися? Дурника строїти? Та тепер уже однаково. Завод певно очеплений шпигами, і вже ніхто з нас не прослизне. Хочеш під арешт іти, скажи просто, а других збурювати нема чого.

Розпачлива промова Хоменка вплинула на робітників. Гулю примусили замовкнути і запряглися боронитися до останньої можливості.

Ашарія тимчасом питав Ломанідзе:

— Ти певний, що салдати виступлять?

— Мусять виступити, інакше революція загинула.

Підійшов Неволін:

— Ви про що?

— Ви певні, що салдати виступлять? — знову запитав Ашарія. — Я наперед ручуся, що наш полк не рушить з місця.

— 205 - ий обіцяв виступити. Він з Остряніковим тримає контакт, — кивнув на Ломанідзе Неволін. — Потім підійдуть резерви з механічного. Михайл приведе.

Ломанідзе хвилину подумав і сказав:

— Нащо балачки. Я зараз сам піду в касарні, бо все одно скоро розвиднятиметься...

— Міко! — спробував зупинити його Ашарія, але Ломанідзе рішуче насунув на брови папаху і вийшов з їдальні. Він зараз був охоплений одною думкою швидше дістатися до касарень і на власні очі пересвідчитися, що все йдеться гаразд, на власні очі побачити, як полк, найжачений багнетами, у повному ладі, вирушає крізь браму на вулицю. Бо він добре усвідомляв, що від виступу салдатів залежатиме багато, якщо не весь успіх повстання. Інакше катастрофа, інакше загинуло все, і тоді почнеться жорстока розправа, помста самодержавної влади за те, що її примусили так довго треміти перед революцією...

Нічний холод трохи освіжив йому гарячу запалену голову. І, підходячи до касарень, він прискорив ходу, обмислюючи, як краще непомітно викликати Острянікова. Вже біля самих касарень 205 - го полку він зменшив ходу і пішов обережно, намагаючися ступати на протоптану стежку, щоб сніг не рипів під ногами.

Біля брами касарні він побачив збройну варту, і під світлом ліхтаря раптом впали в око незнайомі білі околички кашкетів замість їхніх червоних. Щось йому затремтіло в грудях, і він інстинктивно ступив назад і заховався за під'їздом сусіднього будинку.

126 Хвилину він мовчки переводив дихання, але невідомість і передчуття нещастя мучили його. Пригадав, що касарні можна обійти з другого боку, сусідньою вулицею. І тихо, наче кішка, ступаючи битою стежкою, прослизнув у провулок. Хвилин за п'ять він обережно вже підходив з другого боку. Але тут виступ брами зовсім затуляв ліхтаря, і він нічого не бачив, крім темної злитої купи людей.

Поки він стояв, вагаючися, не знаючи, на що зважитися, з боку, з темного під'їзду напівпідвальної бакалійної крамниці, де часто відбувалися засідання військової організації, хтось гукнув до нього.

Одним рухом він стрибнув у під'їзд, і чиясь рука, схопивши його за рукав, потягла за собою у льох. Коли зовнішні двері позаду грюкнули, засвітився сірник, і при слабому мерехтливому світлі він пізнав Острянікова і ще кількох салдатів з 205-го полку. Їхні похмурі обличчя сказали йому все, і розпачливо, швидше з інерції, він спитав:

— Усе пропало?

Остряніков рівно, наче байдуже, говорив:

— З вечора оточили касарню. Якийсь стрілковий полк допіру прибув до міста ешелюнами. Усіх роззброїли. Краще, сами повіддавали рушниці. Уже почали заарештовувати усіх членів організації... А що чути у вас?

Ломанідзе мовчки похилив голову, і глибокий пекучий розпач огорнув його.

Тимчасом на заводі про всякий випадок готувалися до оборони. Тут уже зібралося кілька сотень робітників, здебільшого члени бойових дружин. Але, крім револьверів і саморобних бомб, тільки десятка півтора були озброєні рушницями. Передбачалося, що коли салдати активно й не виступлять, то вони передадуть робітникам свою зброю. Ашарія, не дочекавшись Ломанідзе, пішов сам у розвідку, а Степан разом з іншими чле-

нами бойового комітету готував план оборони. Сподівалися, що урядове військо спробує взяти завод штурмом, а тому Степан усіх озброєних револьверами і бомбами розташував по цехах горішнього поверху і на водотягу, а тих, хто з рушницями — в ливарному цеху у дворі, щоб стріляниною зустріти салдат, коли вони уже вдеруться у двір.

Надворі уже починало розвиднюватися, коли на завод прибігли Ашарія з Ломанідзе і кілька робітників з механічного. Ашарія нічого не сказав робітникам про невдачу з салдатським виступом, та й не було коли, бо вже майдан перед заводом почало оточувати військо. Командування вирішило заподіяти головного удару ливарному заводу, справедливо розраховуючи, що поразка робітників на ливарному внесе паніку в робітничі лави, і тоді легко можна буде взяти й головну твердиню революції — механічний завод.

У кінці майдану вже гасали козаки, не наважуючися наблизитися до заводу. Почала надходити піхота — свіжі стрілкові частини, що вночі прибули до міста.

Урядове військо стало на майдані в каре, і між чотирикутниками рот робітники побачила два темних тіла тридцятирічних. Очевидно, командування передбачало не зупинятися й перед вживанням крайніх заходів.

Різкий металевий звук сурми прорізав ранкове морозне повітря. На середину майдану вийшов офіцер з сурмачем і махнув рукою, закликаючи до переговорів. Коли в горішніх вікнах заводу з'явилося кілька робітників, офіцер голосно і коротко, по-військовому, запропонував скласти зброю і здатися, запевняючи, що тим, хто добровільно здається, нічого не буде.

— Командування дає вам на обміркування 15 хвилин.

Сказавши ці слова, він повернувся і пішов до розташування війська. У горішніх цехах почали радитися. 127

128 Вже бачили, що годі сподіватися на допомогу з боку салдатів, і ця самотність в оточенні ворожого війська у багатьох одбирала всяку охоту до боротьби. Вже чулися голоси, що на цей раз краще скоритися і не приносити даремних жертв.

Сашко Хоменко, спостерігаючи настроїв робітників, мовчки кусав собі губи.

Нарешті він не витримав:

— Так ви не від того, щоб здатися? А ви подумали, що з вами зроблять? Аджеж участь у збройному повстанні — це смертна кара або каторга. А про мене, хоч і здавайтеся, тільки виходьте геть з заводу. А ми залишимося. Краще загинемо під руїнами, ніж здамося на поталу ворогові...

Багатьох переконали ці слова. Навіть Семен Гуля, що вже охотився до здачі, промурмотів щось і рішуче одійшов від вікна. А все ж чимало знайшлося таких робітників і здебільшого студентів, що воліли краще не наражатися на небезпеку і здатися.

Внизу робітники розчинили заводську браму, і чималий гурток тих, що вирішили здатися, висипав на майдан і темною купкою на білій скатертині майдану попростував до урядового війська. І зразу ж робітники, стежачи за ними з горішніх вікон заводу, побачили, як з-за сірих шерегів війська вибігли довгополі чорні шинелі поліцаїв і оточили гурток безборонних. Навколо загасали на конях козаки і заарештованих швидко погнали до майдану.

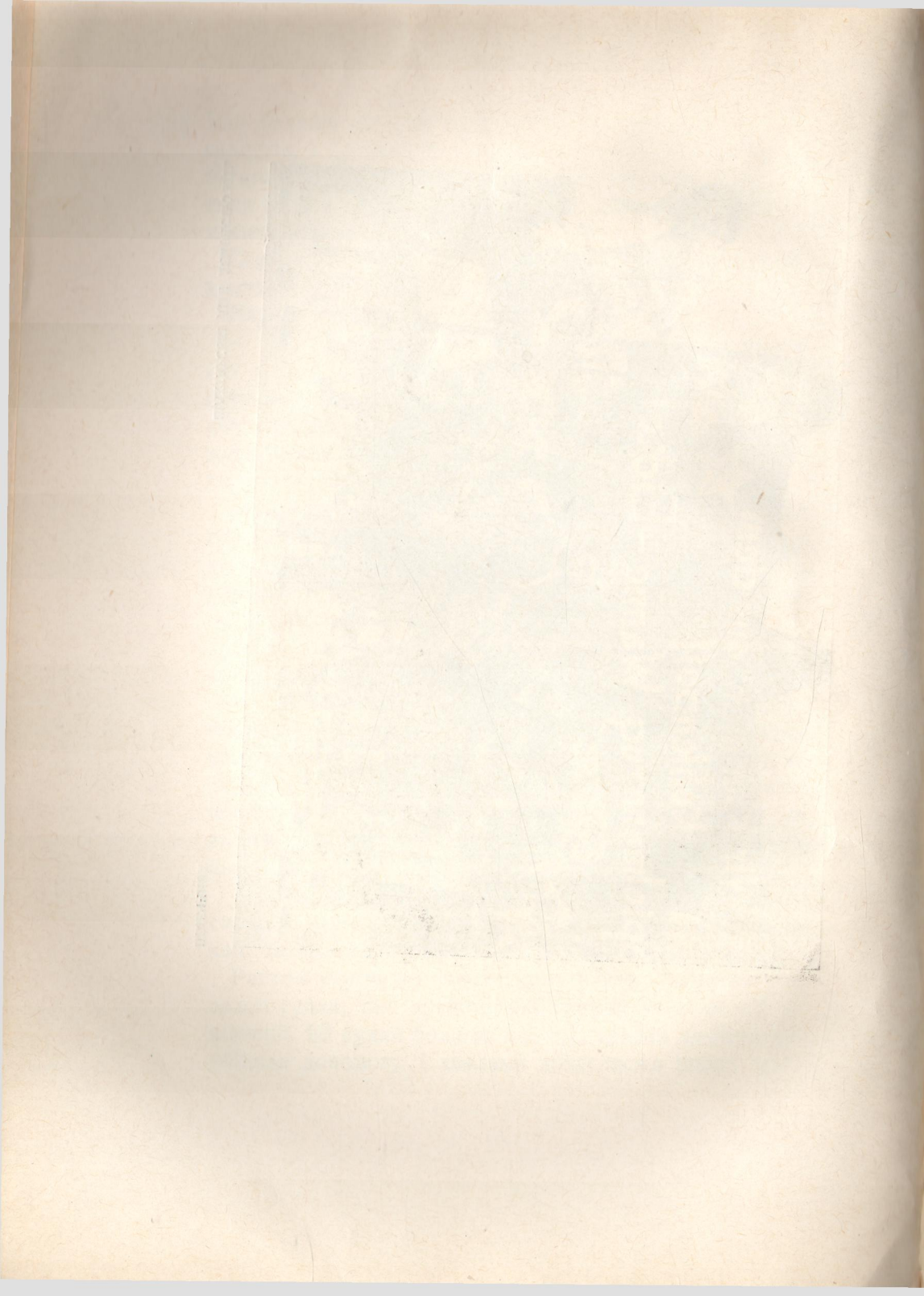
— Бачите, як слуги самодержавства тримають своє слово, — прикро сказав Хоменко, показуючи робітникам, як заарештовували їхніх товаришів.

Раптом скрізь по заводському району заревли тривожні гудки, такі знайомі робітникам за ці місяці революції. Ці гудки били на сполох, гукали до боротьби, обіцяли допомогу. І хвилями донеслися з інших райо-

НІМЕЧЧИНА

ШАХТАРСЬКІ ДІТИ ДЕМОНСТРУЮТЬ

нів міста одвітні гудки. Товаришів почули і гудками давали знати, щоб ті трималися, бо допомога близько.

Військове командування правильно зрозуміло відповідь робітників на ультиматум. Чотирикутник піхоти трохи відступив назад, і біля гармат заметушилися гармаші. Несподівано два гулких удара струснули морозним повітрям, і два гарматні зі скреготом понеслися на завод. Ударили в браму, і два стовпи пилу і дрібного каміння знялися вгору. У відповідь затріщали револьверні постріли з вікон, і кілька ручних бомб впало біля заводу на майдан і зарилися в сніг без вибуху. Але револьверні постріли за віддалю не шкодили салдатам, а гармати раз-по-раз вибухали подвійним ударом, і їм відгукалися в заводі вибухи гарматнів.

Ашарія, спостерігаючи бій з водотягу, раптом запитав:

— А де товариші з рушницями?

Степан пояснив:

— Я їх розташував у ливарному цеху... на випадок як салдати увірвуться у двір.

Ашарія схопився за голову, а Ломанідзе хрипко вигукнув:

— Ішак ти, а не комендант. Та ми б з рушниць перестріляли звідси їхніх гармашів...

Східцями прибіг на водотяг робітник і повідомив, що пострілами з гармат розбито правий корпус. Одного робітника вбито і кількох поранено.

На майдачі тимчасом військо перешиковувалося. Каре розгорталося в довгі розстрільні. І раптом, наче по али дерти полотно, затріщали дружні сальви салдатських рушниць. Злива металю полетіла на завод. Кулі били по вікнах, ковирили стінки заводу, бджолами дзижчали в цехах.

130 Ашарія востаннє озирнув сірий похмурий обрій, на-
че шукаючи допомоги, і враз побачив щось і не міг
стримати радісного вигуку. Сусідні вулиці раптом за-
хрясли людом, вдарили в око червоні прапори, і Аша-
рія, перегнувшись через бильця, гукнув униз :

— Допомога з механічного йде... .

І одразу ж десь з боку почулася часта стрілянина,
вибухи бомб і грізний гомін гнівної юрби.

Військо на майдані не розгубилося. Віялом сипонули
козаки, заскокуючи в бічні провулки, а довгі розстріль-
ні, як на шарнірах, повернулися, засипаючи кулями
робітничу допомогу.

Робітнича колона не витримала вогню. Уже знали,
що салдати не виступили. Мало було зброї, а само-
робні бомби, невміло наладовані, тільки шипіли й не
вибухали. Передні шерехи робітників завагалися. Па-
ніка передалася в кінець колони, і раптом колона по-
вернулася і, мішаючи лави, кинулася розпорошеними
купками розгублених людей. Тоді з бічних провулків
виринули козаки і з голими шаблями чвалом погнали
за втікачами.

Це бачили згори з водотягу і зрозуміли, що це кі-
нець. Далі ставити опір було б божевіллям.

— Так що ? Здаватися ? — глухо запитав Ломанідзе,
майже з плачем озираючися на товаришів.

— А що поробиш, — так само глухо озвався Хо-
менко. Тверезість взяла гору над його запалом, і він
бачив усю безнадійність дальшої боротьби.

Тоді Неволін запропонував :

— Товариші, загибель заводу ще не є загибеллю
революції. Треба нашим активістам рятуватися, щоб не
потрапити до рук шпигів. Бо нам уже гарантована петля.

Тимчасом гарматні вибухи глушили, не вшухаючи.
Завод здригався від вибухів, і з контори, де містився
санітарний пункт, доносився стогін пораних. Неволін

розпачливо махнув рукою, і за хвилину над водотягом поволи звівся вгору білий прапор. Робітники просили миру. Стрілянина припинилася.

Абрам, як парляменгер, вийшов з білим прапором за браму, і до нього підійшли офіцери. Старший командир, полковник, згоджувався прийняти задачу і обіцяв, що тих, хто здасть добровільно зброю, не буде заарештовано. І хоч робітники знали ціну обіцянкам прислужників самодержавства, все ж зідхнули наче з полегшенням.

Тимчасом на заводі ховали зброю. Знали, що напевне будуть заарештовані і, може, не побачать більше заводу, але не сила була віддавати ворогові свою зброю. Може, ще здасться товаришам, коли знову прийде слушний час. А Неволін, Хоменко, Абрам, Ашарія, і Ломанідзе і ще кілька товаришів лагодилися тікати, бо знали, що їм не пройти крізь кільце шпігів. Позаду ж заводу садками і подвір'ями була надія непомітно зникнути.

Перед тим, як піти з заводу, Степан забіг до контори, Шура мовчки перев'язувала робітника і, побачивши Степана, підбігла до нього.

— Здаємо завод, — крізь зуби сказав Степан, і сльози безсилового гніву заблищали йому на очах. — Не сила була. Салдати зрадили нас, а допомогу з механічного розбили...

— Стьопо, рідний, — якось безпорадно вирвалося в Шури. — А як же ти? За збройне повстання смертельна кара...

— Ми тікаємо перед задачею. Не турбуйся за мене... — І раптом схопив її голову в обійми, обпів її губи шаленим гарячим поцілунком і вибіг з контори.

Біля брами стояли кільцем салдати і поліцаї, а цивільні перебігали очима по робітниках, що по одному виходили через хвіртку, і шукали своїх жертв.

132 Начальчик охранки скоро командував, ловлячи зна-
ки шпигів:

— Ліворуч! Праворуч! Просто!

І ті, що йшли ліворуч або праворуч, проходили крізь
каре салдатів і були вільні. А тих, що йшли просто, за-
тримували. Коли кутильгаючи, проходив Семен Гуля,
козак, що стояв верхи, вдавав, що замахується нагаєм,
і глумливо сказав:

— І ти, ста ий, туди ж? Ну що, добився волі?...

Після звільнення заводу і ретельного трусу по це-
хах заарештованих оточили козаки і погнали до
в'язниці.

МАЙКЛ ГОЛД

ХИМЕРНИЙ ПОХОРОН У БРЕДДОКУ

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський похорон
У місті Бреддоку, в Пенсільванії,
Де сталеварні живуть, як бридкі дракони,
вижираючи людину, землю й небо,—
Весна. Заблукала весна, перелякана дитина,
в країні крицевих почвар,
І Ян Клепак, величезний усмішуватий чех, по
дорозі на роботу о шостій рано
Бачить пучки яскравої трави на горбку проти
річки й сливові дерева, повиті диким білим
цвітом.

Й коли він, напівголий, заллятий потом,
пудлінгує, — біс біля сірчастого озера,—
Слинове дерево зм'якшує його серце,
Зеленотравні споади набігають і зм'якшують
його серце.

І він забуває бути твердим, мов криця, він
пам'ятає тільки перса

Своєї дружини, дрібний сміх своєї дитини, і, як
люди співають, коли вони п'яні й щасливі,
Він пам'ятає корови й вівці, й веселих селян,
і села й лани соняшної Чехії.

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон.

Прокинься! прокинься! Ян Клепак, печі ричать,
мов тигри,
Багаття борсається під стелю, як скажені жовті
тигри по своїй клітці.

Прокинься! вже десята година й наступна купа
скаженої летючої криці має влитись до твого тигеля.
Прокинься! прокинься! бо порепана підважня
тріщить в одному з цих пекельних казанів.

Прокинься! прокинься ж! бо тепер підважня
трісла й криця ремствує й біжить підлогою,
мов божевільний, що втік,

Прокинься! О, сон скінчився й криця проковтнула
тебе назавжди, Ян Клепак!

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон.

Три тонни криці держать у своєму серці кістки,
м'ясо, м'язи, нерви, мозок і серце Яна
Клепака.

Вони держать спогади про зелену травцю й вівці,
сливові дерева, дитячий сміх і соняшні чеські
села.

І директори сталеварні дарують величезну труну з
криці й останки людини вдові Яна Клепака,
Й на величезній платформі його везуть тепер
до величезної ями на цвинтарі,

Й вдова Яна Клепака й два друзі їдуть у повозі
за купою криці, що держить Яна Клепака, 133

134 Й вони ридають за стінками повозу й оплакують
м'яку людину, забиту твердою крицею,
Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський похорон.
Ось трое мисленників мислять химерні думки
на цвинтарі.
„О, я нап'юся й буду вічно п'яний, я ніколи не
одружуся з жінкою й не буду батьком
веселій дитині,

Я забуду все, я буду нічим віднині,
Життя — брудний жарт, як Янів похорон!“
Один з друзів міркує на солодко-пахучому цвинтарі,
Коли важниця спускає три тонни криці, що держать
Яна Клепака.

Слухай барабани химерного американського похорону!
„Я пратиму шмаття, я митиму підлоги, я буду
потаскуха за полтиник, але мої діти ніколи
не працюватимуть на сталеварні!“
Жінка Яна Клепака міркує, доки землю насипають
над величезною труною криці,
У весняному сонцесяйві, у м'якому квітневому
повітрі.

Слухай барабани химерного американського похорону!
„Я зроблю себе твердим як криця, твердішим,
Я прийду колись і зроблю кулі з Янового тіла
і влучатиму ними в серце тирана!“

Другий з друзів міркує, слухач,
Той, що слухав жалібні барабани химерного
похорону,
Що слухав повість химерного американського
похорону,
Й повернув лютий, немов пекельний казан, де
зламано підважнею.

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський похорон.